

1277, III, 3-4; Safâî, *Tezkire* (haz. Pervin Çapan), Ankara 2005, s. 350-351; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 408-411; İzzî, *Târih*, İstanbul 1199, vr. 204^b-205^b; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârîh* (Ak-tepe), I, 62, 110, 124, 147; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 93-94; *İlmîyye Salnâmesi*, s. 519-520; *Sicill-i Osmânî*, III, 187, 473; IV, 685-686; Behcetî, *Merâkid-i Mu'tebere-i Üsküdar*, s. 65; Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1943, s. 162, 165; a.mlf., "İbn Haldûn", *İA*, V/2, s. 740-741; Z. Fahri Findikoğlu, "Türkiye'de İbn Haldunizm", *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fudâ Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 153-163; *TYDK*, III/2, s. 753-755; Olcay Köprücü, *Pîrî-zâde Mehmed Sâhib: Hayatı, Eserleri, Şahsiyeti ve Dîvân'ı: Edisyon Kritik* (lisans tezi, 1967), İÜ Ed. Fak. Genel Ktp., nr. 1723; Danişmend, *Kronoloji*², V, 139, 167; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972, s. 128-129; Babinger (Üçok), s. 308-309; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî* (haz. Cemâl Kurnaz – Mustafa Tatcı), Ankara 2001, II, 529-530; Meral Topal, *Pîrî-zâde Mehmed Sâhib: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni* (yüksek lisans tezi, 2004), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; İsmet Parmaksızoğlu, "Pîrî-zâde Mehmed Sâhib Efendi", *TA*, XXVII, 33-34; C. E. Bosworth, "Pîrî-Zâde", *EP*² (İng.), VIII, 309; Saffet Köse, "İmâdî", *DİA*, XXII, 171; Tahsin Görgün, "Mukaddime", a.e., XXXI, 120.

TAHSİN ÖZCAN

PİRİZÂDE MEHMED SÂHİB EFENDİ (1838-1910)

Osmanlı şeyhülislâmı.

Muharrem 1254'te (Nisan 1838) İstanbul'da doğdu. Şeyhülislâm Pîrizâde Mehmed Sâhib Efendi'nin (ö. 1162/1749) torununun torunudur. Aynı zamanda Topal Osman Paşa'nın damadı olan vüzerâdan Sarı Mehmed Paşa'nın soyuna dayandığı için bey unvanı ile de zikredilir. Babası Kazasker İbrâhim İsmet Efendi'dir. Bir yandan Arapça ve dinî ilimlerde eğitime devam ederken diğer yandan hat meşketti. 1853'te hattat Abdullah Zühdi Efendi'den ketebelelik aldı. Mâbeyn-i Hümâyûn ve Mekteb-i Nüvvâb hat hocası Mehmed Bâ-

Pîrizâde
Mehmed
Sâhib Efendi

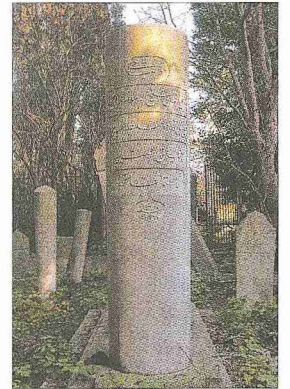
hir Efendi'den ta'lik dersi gördü. Dinî ilimlerde Dağıstanlı Abdullah Şâkir Efendi'den ders aldı, uzun süre Mustafa Zeki Efendi ile birlikte fıkıh ve fıkıh usulü çalıştı. Mevlevî tarikatına intisap etti. Hal tercümesinde yer alan, kendisine 1844'te İstanbul müderrisliği pâyesi verildiği bilgisinden al-tı yaşında müderris olma hakkını kazandığı anlaşılır. Ekrem Reşad ise bu pâyeyi sekiz yaşında aldığını kaydeder.

On dört yaşında babasının Anadolu kazaskerliği sırasında 24 Ocak 1852'de Anadolu kazaskerliği tezkirecililiğine getirildi. 29 Aralık 1858'de Meşihat Dairesi mektupçuluğu muavinliğine tayin edildi. Temmuz 1861'de mektupçuluğa terfi ettirildi. Müderrislikte gerekli mertebeleri aşarak 14 Ekim 1863'te Eyüp kadısı oldu. Bu sırada şeyhülislâm değişikliği sebebiyle mektupçuluktan ayrıldı. 28 Mart 1865'te İzmir niyâbetine tayin edildi. 3 Ocak 1866'da Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nde oluşturulan Mahkeme-i Teftiş üyeliğine ve 13 Mayıs'ta Dîvân-ı Muhâsebât Muhâkemât Dairesi Mesâlih-i Umûmiyye kısmı üyeliğine getirildi.

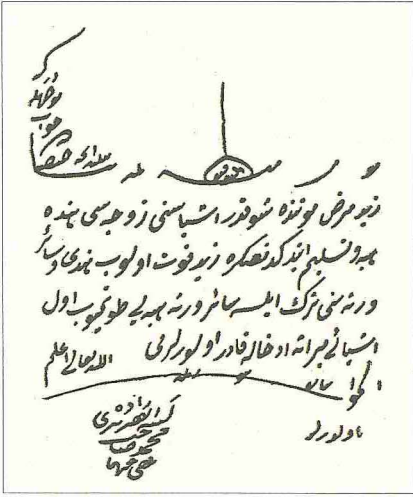
11 Mart 1867'de Mekke pâyesi aldı. 7 Eylül 1867'de Dîvân-ı Muhâkemât-ı Mâliyye ve 3 Mayıs 1868'de Şûrâ-yı Devlet üyesi oldu. 29 Ocak 1869'da Adranos kazası arpalığı verildi. 20 Eylül 1871'de Trabzon müfettişi-i hükkâmı'na tayin edildiyse de daha Trabzon'a gitmeden görev yeri Edirne olarak değiştirildi. Ancak bu memuriyetin lağvedilmesiyle aynı yılın şevvalinde Dîvân-ı Temyîz başkanlığı ile birlikte Edirne vilâyeti niyâbetine gönderildi. Bir süre görev yaptıktan sonra istifa edip İstanbul'a döndü ve 13 Mart 1873'te maaşsız olarak Meclis-i İntihâb-ı Hükkâm-ı Şer' üyeliğine getirildi. 27 Mayıs'ta İstanbul pâyesi aldı. Ardından Karabiga, Nevrekep ve İslimye kazaları arpalık verildi. 1876'da Asâkir-i Muâvene Teçhiz Cemiyeti üyesi oldu ve 14 Ağustos 1876'da ikinci defa Şûrâ-yı Devlet üyeliğine tayin edildi. Bu arada Bosna-Hersek halkı için yardım toplanması, asker tertibi ve muhacirlerin yerleştirilmesi için oluşturulan komisyonda fahri şekilde görev yaptı. 1873-1878 yıllarında hazine ile diğer daireler arasındaki hesapların ve ihtilâflı meselelerin görülmesi için oluşturulan komisyonla Ziraat Odası üyeliğinde bulundu. 1881'de kendisine Balıkesir kazası arpalığı tahsis edildi. İki yıl sonra Anadolu kazaskerliği pâyesi aldı. 18 Mart 1884'te Şûrâ-yı Devlet Muhâkemât Dairesi ikinci reisi oldu. 11 Ağustos 1886'da Cernil Paşa meselesinde tahkikat amacıyla Halep'e gönderildi, beş ay sonra İstan-

bul'a döndü. 15 Ocak 1897'de Şûrâ-yı Devlet Temyiz Mahkemesi başkanlığına getirildi ve 6 Ağustos 1899'da Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi üyeliğine nakledildi. Paşabahçe'deki çiftliğini Mısır hidivine satarak aldığı parayı padişah aleyhine kurulan bir komiteye vermekle itham edildi. Yine bu dönemde Rumeli'deki hadiseleri tertip edenler arasında bulunduğu, İttihat ve Terakkî Cemiyeti mensuplarının Paşabahçe'deki yalısında misafir edildiği şeklindeki bir jurnal üzerine evi 14 Temmuz 1908'de II. Abdülhamid'in emriyle Çerkez Mehmed Bey tarafından aratırıldı. Herhangi bir delil bulunamamakla birlikte padişah rütbesinin indirilmesini ve mutasarrıflığa tayin edilmesini irade ettiyse de Sadrazam Mehmed Ferid Paşa'nın isteği üzerine bundan vazgeçildi (Ekrem Reşad, s. 201).

Meşrutiyet'in ilanı ile 3 Eylül 1908'de Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi ikinci başkanlığına ve aynı yıl Hey'et-i A'yân üyeliğine getirildi. 31 Mart Vak'ası'nı müteakip 6 Mayıs 1909'da Hüseyin Hilmi Paşa'nın ikinci kabinesinde Ziyâeddin Efendi'nin yerine şeyhülislâm oldu. Ancak kabinenin yaptığı işlerin aceleyle getirilmesine ve şekline muhalefet ettiği için eski kafalı olmakla itham edildi. Meclis-i Meb'ûsan'ın Çırağan Sahilsarayı'nda açılmasına sarayın yanabileceği gerekçesiyle karşı çıktı, fakat sözünü dinlemedi, tâdilâtı yapılarak 14 Kasım 1909'da açılan saray 19 Ocak 1910'da yandı. Hükûmetin istifasıyla birlikte Mehmed Sâhib Efendi de 12 Ocak 1910'da şeyhülislâmlıktan ayrıldı. Aynı tarihte âyan üyeliğinden istifa etmek istediysen de bizzat Sultan Reşad'ın iradesiyle buna mani olundu. 6 Temmuz 1910'da İstanbul'da vefat etti. Cenazesi Üsküdar Çiçekçi'de Selimiye Dergâhı karşısında bulunan, dedesi Şeyhülislâm Mehmed Sâhib Efendi'nin de medfun olduğu Karacaahmet Mezarlığı'nın sekizinci adasındaki aile kabristanına defnedildi. Mezar taşının Hattat Sâmi Efendi tarafından yazıldığı belirtilir.

Pîrizâde
Mehmed
Sâhib Efendi'nin
Karacaahmet
Mezarlığı'ndaki
kabri
(Necdet İşi
fotoğraf arşivi)

Pîrizâde Mehmed Sâhib Efendi'nin bir fetvası (İlmiyye Sal-nâmesi, s. 622)

Mehmed Sâhib Efendi'nin tarihçi Hayrullah Efendi'nin damadı, şair Abdülhak Hâmid Tarhan'ın eniştesi olduğu kaydedilir. Oğlu İbrâhim Hayrullah Bey, Said Halim Paşa kabinesinde Adliye nâzırlığı yapmıştı.

Kaynaklara göre Mehmed Sâhib Efendi cömert, zühd ve takvâ sahibi, doğruluğu ile meşhur, vefakâr ve hukuka riayet eden bir kişi idi. Avlonyalı Ekrem Bey anılarında, kazaskerliği döneminde ziyaret ettiği Kandilli'deki konağının zenginlik ve ihtişamını büyük bir hayranlıkla anlatır. Zengin bir kişi olmakla birlikte Bursa Yenışehir'deki çiftliğini rehin vererek aldığı 10.000 altını azledilip Halep'e sürgüne gönderilen Sadrazam Şîrvânîzâde Mehmed Rüşdü Paşa'ya borç verdiği, ancak Rüşdü Paşa'nın vefatı ve mirasçılarının borcu ödeyememeleri üzerine alacağından vazgeçtiği için malî sıkıntıya düşerek hayatının sonuna kadar yokluk içinde yaşadığı nakledilir. Şîrvânîzâde ile olan yakınlığı sebebiyle Mizancı Murad tarafından "Şîrvânîzâde bendesi" diye nitelendirilmesi üzerine Selânik valiliği yapan oğlu İbrahim Hayrullah Bey tarafından "Redd-i İftirâ" başlığıyla kısa bir cevap yayımlanmıştır.

Mehmed Sâhib Efendi'nin siyasî tartışmalarda taraf olmaktan ve gerektiğinde görüşlerini beyan etmekten çekinmediği belirtilir. Midhat Paşa'nın idamına karşı çıkanlar arasında yer almıştır. Muhalefeti sebebiyle II. Abdülhamid tarafından sevilmediği anlaşılmaktadır. 31 Mart Vak'ası'na katılanlara açıkça karşı çıkmış, Hareket

Ordusu'nun kurduğu mecliste II. Abdülhamid'in hal'edilmesi için yapılan oylamaya katılmıştır. Ancak II. Abdülhamid'in hal'inden sonra 31 Mart olayları sebebiyle yargılanması için Divân-ı Âlî'de hazırlanan mazbataya Vekiller Heyeti'nde Adliye nâzırı ile birlikte muhalefet etmiştir. Meşrutiyetle ilgili tartışmalar esnasında ulemâ arasında meşrutiyet idaresinin dine uygunluğunu savunan tarafta yer almış ve şeyhülislâmlığı sırasında bu konudaki görüşlerini bir beyannâme ile ilân etmiştir. Bu beyannâmede Hareket Ordusu'nun gerçekleştirdiği işin gerekçeleri anlatılarak bunun dinî açıdan meşrû ve gerekli olduğu ifade edilmekte, devr-i sâbıkta pek çok zulüm ve kötülüğün yapıldığı, bu sebeple padişahın hal'edildiği ve yerine V. Mehmed'in getirildiği bildirilmektedir. *Sırât-ı Mûstakim* dergisinin 10 Şâban 1327 (14 Ağustos 1325 r.) tarihli (II/51, s. 385-387) sayısında neşredilen beyannâmenin Arapça metni de aynı derginin 1 Ramazan 1327 (3 Eylül 1325 r.) tarihli (III/54, s. 17-19) sayısında yayımlanmıştır. Beyannâme müstakil olarak da basılmıştır (İstanbul 1327). Mehmed Sâhib Efendi'ye nisbet edilen (Altunsu, s. 229) *Mecmûa-i Eş'âr* adlı eserin onun kitapları arasında bulunan ve Ziver Bey'e ait olan bir mecmua olduğu anlaşılmaktadır (İbnülemin, I, 164).

BİBLİYOGRAFYA :

Mufasssal Hal Tercemesi: Pîrizâde Mehmed Sâhib Molla, TTK Ktp., Yazmalar, nr. 149; İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Ulemâ Sicil Dosyaları, nr. 1153; Ekrem Reşad, "Şeyhülislâm-ı Esbak Merhum Sâhib Bey", 1327 *Sene-i Mâliyyesine Mahsus Musavver Nevsâl-i Osmânî*, İstanbul 1329, s. 193-204; Mizancı Mehmed Murad, *Meskenet Mazeret Teşkil Eder mi?*, İstanbul 1329, s. 48 (a.e. [haz. Alaattin Fıdancı], İstanbul 2005, s. 45); İlmiyye Salnâmesi, s. 619-622; Sicill-i Osmânî, IV, 685-686; Behcetî, *Merâkîd-i Mu'tebe-re-i Üsküdar*, s. 65; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, I, 164; Danışmend, *Kronoloji*², V, 159; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972, s. 226-229; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul 1996, III, 314-316; Avlonyalı Ekrem Bey (Vlora), *Osmanlı Arnavutluk'undan Anılar: 1885-1912* (trc. Atilla Dirim), İstanbul 2006, s. 93-97; İbrahim Bey, "Redd-i İftirâ", *SM*, VII/159 (1327), s. 44.

TAHSİN ÖZCAN

‘PİRİZÂDE OSMAN SÂHİB EFENDİ

(ö. 1183/1770)

Osmanlı şeyhülislâmı.

1122'de (1710) İstanbul'da doğdu. Babası İbn Haldûn mütercimi diye bilinen Şeyhülislâm Pîrizâde Mehmed Sâhib Efendi, dedesi yeniçeri ağalarından Pîrî Ağa'dır.

Öğrenimini tamamlamasının ardından I. Mahmud döneminde 1142'de (1729-30) yapılan tevcihatta müderris oldu. Âdet olduğu şekilde çeşitli medreselerde görev yaptıktan sonra 1151'de (1738) Mahrec-i Galata pâyesiyile mevleviyete nâil oldu. 1157'de (1744) Mekke pâyesini aldı. 1158'de (1745) babasının şeyhülislâmlığı sırasında İstanbul kadılığına getirildi, ancak bu pâyeyi alamamış olduğundan iki ay sonra azledildi. Şem'dânîzâde bu vesileyle, onun mârifet erbabı olmakla birlikte "mirasyedi-meşrep" olduğu ve günden güne sefahati şüyû bulduğu için babasıyla birlikte azledilip Mekke'ye gönderildiklerini belirtir (*Mürî't-tevârîh*, I, 124). İstanbul'a döndükten sonra Şâban 1165'te (Haziran-Temmuz 1752) Anadolu kazaskerliğine tayin edildi. Süresini tamamlayıp 1169 Muharreminde veya Safer ayı başında (Ekim veya Kasım 1755) Şeyhülislâm Dürrîzâde Feyzullah Efendi'nin tavsiyesiyle Konyalı Hacı Mehmed Efendi'nin yerine III. Osman'ın birinci imamlığına getirildi. Birkaç ay görev yaptıktan sonra şevval ayının sonlarında (Temmuz 1756) Rumeli kazaskeri oldu.

Koca Râgıp Paşa'nın sadrazamlığı sırasında Danimarka elçiliğiyle üç yıldan beri sürdürülen ticaret antlaşmasının müzakerelerini Danimarka lehine sonuçlandırması üzerine Danimarka elçisinden 100 kese rüşvet aldığı yolundaki suçlamalarla karşı karşıya kalan Pîrizâde Osman Efendi, 1170 Rebûlevvel ayı başında (Kasım 1756) Rumeli kazaskerliğiyle birlikte imâm-ı sul-tânîlikten azledildi ve Gelibolu'ya sürgüne yollandı. Ardından Bursa'ya nakledildi. III. Mustafa'nın kızı Şah Sultan'ın doğumu sebebiyle çıkarılan af üzerine İstanbul'a döndü.

1175 Şâban ayı sonlarında (Mart 1762) ikinci ve 1179 Rebûlâhîr ayı sonlarında (Ekim 1765) üçüncü defa Rumeli kazaskeri oldu. Bir yıllık süresini tamamlayınca istifa ederek inzivaya çekildi. Lehistan meselesinde Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa ve Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi'ye muhalefet ederek Ruslar'la savaş yapılmasını savundu. Şem'dânîzâde kendisinin savaşta taraftarı olmasını şeyhülislâmlık beklentisine yorar (*Mürî't-tevârîh*, II/A, s. 112). Nitekim onun savaş istemeyen Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın azledilmesinde rol oynadığı, İstanbul'daki Rus elçisinin Yedikule'ye kapatılmasını sağladığı bilinmektedir. Bunun hemen ardından Veliyyüddin Efendi'nin vefatı üzerine 4 Cemâziyelâhîr 1182 (16 Ekim 1768) veya 14